

AMALIJA LEBENIČNIK*

Amalija Lebeničnik je, bez sumnje, tokom cijelog svog života čitavim generacijama služila kao primjer kako treba da živi i da se bori čovjek.

Početkom februara 1942. godine Prijeki sud u Tuzli osudio je na smrt grupu rodoljuba, među kojima i Amaliju Lebeničnik, ženu za kojom je ostao dugi niz od nekoliko desetina godina mukotrpnog života radnice koja je sebe, svoju porodicu — sve što je imala, posvetila revoluciji.

1942. godine 16. februara u rano jutro stravično su odjeknuli plituni smrti među dvorišnim zidinama zloglasnog tuzlanskog zatvora „Štoka“. Jedan ... drugi ... treći ... Poginuli su Džemal Mandžić,¹ Gosto Lazarević² i Andrija Lebeničnik.³

* Napisano na osnovu postojećih dokumenata i sjećanja Maksa Lebeničnik, Vere Radić-Perić, Ludmile Pendža, Antonije Henjel i dr.

¹) Po direktivi Oblasnog komiteta KPJ drugom polovinom 1941. godine sa još nekoliko komunista odlazi u domobrane. Iz vojnih magazina oni organizovano prebacuju veće količine oružja i ostalog potrebnog materijala ustanicama na Majevidi. Uhapšen je u Tuzli, kao „domobran“, na prevaru. Osuđen na smrt i strijeljan.

²) Kuća Lazarevićevih nalazila se na osamljenom mjestu nedaleko od Slavinovića. U neposrednoj blizini stanovale su još dvije porodice komunista — ljudi odanih narodnooslobodilačkom pokretu — Lebeničnikovi i Radićevi. To je bio centar kurirske službe i pouzdana baza gdje su dolazili komunisti iz grada u odlasku u odred, kao i drugovi iz odreda — na sastanke, po oružje, materijal itd. Iz Lazarevićeve kuće izašla je, ne sačekavši kurira i grupa komunista iz Tuzle sa Mahmutom Bušatlijom.

Jedan najamnik, prateći tih dana ko je sve dolazio i boravio u Lazarevićevoj kući, dao je iscrpne podatke ustaškom taboru, u Tuzli, u kojoj je tada vršen veliki teror nad rajom i prava hajka za komunistima. Prokazana, grupa je 16. oktobra 1941, poslije besputnog lutanja kroz ledenu kišu i vjetar, uhvaćena i sprovedena u Tuzlu. Bušatlija je bacivši bombu, smrtonosno ranio sebe, prethodno uništivši materijal koji je nosio. U vezi sa hvatanjem ove grupe izvršena su mnoga hapšenja, među kojima i porodice; Lazarević, Lebeničnik i žene Branka Radića, Vere Radić.

³) Dva sina Lebeničnikovih, obojica još predratni komunisti, već su bili u pokretu. Međutim, tih dana oktobra 1941. sin Andrija nalazio se u roditeljskoj kući. On je takođe pošao na Majevicu, ali je izdajom jednog seljaka, a nešto i svojom neopreznosti, pao žandarmima u ruke. U kući Lebeničnikovih (u podrumu) prilikom pretresa i hapšenja nađena je veća količina municije, što ih je kasnije, pored ostalog, mnogo teretilo. Osuđen je zajedno sa majkom na smrt i strijeljan 16. februara 1942. godine.

„Sine, sjeti se šta ti je majka govorila! Digni glavu i ako možeš, pjevaj!”

I drhtavim staračkim promuklim glasom zapjeva Internacionalu.

Amaliju su strijeljali posljednju. Morala je da gleda kako prije nje umiru njeni drugovi i — njen sin. To je bio konačni i najsvirepiji obračun neprijatelja sa ovom neustrašivom ženom, čija je hrabrost i bezgraničan ponos morao da zadivi i bezumnike.

Sijeda starica je visoko uzdignute glave pošla u smrt.

Vjetar je brisao bjeline snijega dok je ljuta februarska studen lizala još toplu krv strijeljanih.

„Pucajte, izrodi, pucaće i drugovi u vas!”

„Živjela revolucija!”

Prasak... Dim... I krikovi užasa iza zatvorskih rešetaka na spratu.

Duga i teška je životna putanja Amalije Lebeničnik. Započeta negdje na slovenačkoj grudi, teče preko Judenburga, Dortmundu, Hamborna, Esenborbeka i Botropa, te Senja, Čuprije, Kreke, Lopara i Slavinovića do Tuzle, gdje se tako kobno završava. Ispunjena je patnjom i bijedom, koje neumitno prate proletera, ali i gordošću učesnika ili organizatora u štrajkovima, demonstracijama, zborovima i mitinzima.

Bila je stasita, visoka, dobro građena žena tamne puti. Bila je samouvjerenja, energična i uvijek dobro raspoložena. Nikada nije padala u afekte, bila je veoma trezvena; iz njenog lica u svakom trenutku izbijao je osjećaj sigurnosti. Prema ljudima bila je blaga i strpljiva. Nevjerovatno snažno djelovala je na svoju okolinu. Njena upornost nipošto nije bila nametljiva, a eventualni neuspjesi nikada je nisu mogli demoralisati. Naprotiv, kao da je u njima nalazila izvor snage za nove i nove napore.

I ljudi su je cijenili, štaviše — ljudi su je voljeli.

Mlađi su Amaliju Lebeničnik od milja nazivali majkom.

Da li je Amalija rođena 1875. godine u Škofjoj Loki, ili prije ili kasnije, tačnih podataka nema. Jedno je posve sigurno: još kao mlada djevojka iz siromašne porodice zaposlila se i vrlo rano pristupila socijalističkom pokretu. Već tada dolazi u sukob sa klerikalizmom, zbog čega ima neprilika, i smjelo raščičava sa religijom.

Mlada, bistra i borbena, Amalija odlučno prihvata i širi dalje napredne ideje radničkog pokreta, istupa pred radnicima, govori, objašnjava, djeluje. Svima je draga. Kao žena rudara ponovo doživljava sve nedaće klase koju ugnjetavaju. Gorak je hljeb rudarski u Trbovlju, ali ih još gorči čeka u dalekim stranim mjestima gdje su pošli da ga potraže.

1900. godina ih zatiče u Njemačkoj. U Judenburgu Amalija postaje majka, rađa prvo dijete — Leopolda. Od tada se porodica Lebeničnik stalno povećava. Povećava se i broj gladnih usta koja treba nahraniti.

Kao knutom gonjeni Amalija i Andrija⁴ se sele iz mjesta u mjesto. U više od dvadeset rudnika, uglavnom Rurske oblasti, ugrađivao je po komad sebe rudar iz Slovenije i pretapao svoju snagu u škrti zalogaj, ponekad jedva dovoljan da se održe goli životi njegove porodice.

Ovi mladi radnici ljudi zbog svoje slobodoumnosti i vjere u bolji život, a uz to još i stranci, dolazili su veoma često u sukobe sa poslodavcima. Otkazi, selidbe, prezir, mržnja na jednoj i očite simpatije isto tako ugroženih sitnih malih ljudi na drugoj strani.

Nezadovoljstvo se osjeća na svakom koraku. Izbijaju demonstracije, štrajkovi. Amalija je svuda. Na ulicama Osterfelda 1912, u gustim redovima radnika, koje konjanici rastjeruju isukanim sabljama, korača uz majku čvrsto pribijena i djevojčica od kojih desetak, jedanaest godina.

Amalija uči svoju djecu beskompromisnoj borbi. A bilo ih je sedmoru!

Jedan dječak je umro, a da je jedva naučio da hoda po zemlji u čijoj je utrobi njegov otac provodio krvavih deset sati za bijednu nadnicu ruskog rudara.

Franciska je tek postala djevojčice kada je u vihoru prvog svjetskog rata umrla od upale mozga. Bila je veoma slična majci, čiji se snažni uticaj vidno osjećao na njoj. Često je Franciska sa roditeljima ravnopravno raspravljala o teškim životnim uslovima radnika, o svakodnevnim nepravdama kojima su obasuti, o potrebi borbe radničke klase.

U to vrijeme bilo je potrebno prije nastave ići u crkvu. Franciska kao ni Amalija nikako to nije voljela. Jednom prilikom rekla je majci:

„Pop nam kaže da treba utorkom i petkom postiti, a ja sam vidjela kako mesar njemu donosi meso svaki dan. Rudari i onako svaki dan moraju da poste, jer i nemaju šta da jedu. Moj otac teško radi u rudniku, svu kruh nosi sobom, a ponekad i samo žutu repu. Zar to nije sramota?“

Mlada Franciska bila je baš kao i majka veoma osjećajna, nesebična, dobra.

Živjeli su tada nedaleko od Esena u Esenborbeku. Djevojčica je pospremala kuću i čuvala djecu svoje tetke koja je kao kuharica radila u ruskom zarobljeničkom logoru. Gledajući svaki dan zarobljenike kako se poslije napornog jamskog rada, posrćući od umora i gladi, vraćaju u logor, Franciskino srce stezalo se od boli. Od ionako malo hrane koliko su Franciskini roditelji imali, ona je iznalazila mogućnosti da za ove izmučene ljude otkine koji zalogaj i podjeli im uz topao smiješak prijatelja. — Kada je umrla, njen sprovod je prolazio pokraj logora. Uz ogradu, kao okamenjeni, stajali su logoraši. Zamućeni suzama nijemi pogledi odali su posljednju počast svom dragom malom prijatelju.

⁴) Stari rudar je tokom celog svog života znao samo za rad i bijedu. Politikom se aktivno nije bavio, ali se zato solidarisao sa svim što je Amalija radila i odobravao njenu aktivnost, kao kasnije i djelatnost svojih sinova. Posljednjih godina pred drugi svjetski rat, već u penziji, bio je dobroćudni mirni starčić koji je spokojno pušio svoju lulicu. Kada su oktobra 1941. godine uhapšeni, Andriju su, u nedostatku dokaza, poslije nekoliko dana pustili kući. Njegova Amalija i sin Andrija osuđeni su na smrt i streljani 16. februara 1942. godine.

Često je majka plakala na grobu svoje kćeri. Jedanput pristupi joj mesarova žena i zapita:

„Zašto toliko plačete? Sigurno imate kod kuće još djece!“

Amalija je i dalje plakala. Znala je da su djeca gladna i da nema čime da ih nahrani.

Žena se sažali i ponudi Amaliji svoje karte za hljeb. Uplakana majka se trže, ali nađe dovoljno snage da ponudu odbije. Milostinju? Nikad! Jer, ona je bila veoma gorda.

Jednom prilikom manji sin zapita Amaliju:

„Jedeš li ti, mama, ikada kruha?“

Amalija ga danima nije jela da bi oni imali koji komadić više u svojim praznim, vječno gladnim, dječjim stomačićima.

Djeca to, međutim, nisu smjela znati. Majka je za njih s lakoćom podnosila i najteže. I učila ih da nikada ne budu sebični. Ulijevala im je vjeru i ljubav prema ljudima, bodrila ih, i svaki njihov takav gest nagrađivala svojom divnom majčinskom ljubavi.

Jednoga dana 1913. godine u kuću porodice Lebeničnik ušao je sveštenik. Bilo je to veliko iznenađenje, jer su i Amalija i Andrija bili poznati po tome što nikada nisu išli u crkvu.

On s vrata pozdravi:

„Hvaljen Isus!“

„Dobar dan!“ odgovori Amalija.

Otpočeo je konvencionalni razgovor o zdravlju, porodici, životu. Najzad pop pređe na stvar zbog koje je i došao.

„Gospodo — reče — vi imate tako urednu, čistu kuću. Djeca su vam dobra i lijepo uče. Nemam nikakve primjedbe na to, ali oprostite, ja bih želio znati zašto vi i vaš muž ne idete u crkvu?“

Amalija progurda nešto kao — ima mnogo djece, a nema vremena. Zvučalo je neuvjerljivo. Pop je ispitivački pogleda.

„Je li to zaista razlog?“

„Pa, eto“ sliježe Amalija ramenima.

„Gospodo, obećajte da ćete vi i vaš muž ići u crkvu, pa ćemo vam mi kupiti sve što vam treba od glave do pete, čak i štap i kišobran. Sve za vas i vašu djecu. Samo mi obećajte.“

Amalija se prezrivo nasmiješi.

„Oprostite, ali moje ubjeđenje je preveliko da bih ga prodala za vaše pare.“

„Na žalost, s vama se ne može ništa postići.“

„Tako je!“ odlučno odgovori Amalija i time onemoguću svako dalje nagovaranje.

Nemoguće je naći momenat kada Amalija nije svim svojim bićem, čisto zanesenjački, djelovala na širenje napredne misli: u kući, na ulici, na poslu. Izrazita je bila njena težnja da probudi ženu iz utučenosti i postavi je na mjesto koje joj pripada u porodici i društvu. Borba za ravnopravnost žene i muškarca, za slobodu radničke klase, za jednakost, postala je njena životna opsesija.

Bila je veoma popularna među radničkim ženama. Voljele su je i poštovale. A kada bi ponekad naišla na poteškoće i nerazumijevanje, pokazivala je vanredno strpljenje i nikada se nije ljutila.

U Botropu 1913. godine jedan profesor — socijalista trebalo je da drži javno predavanje „Da li postoji bog?“. Amalija je uložila maksimum snage da okupi što više radnica i radnika i obezbijedi punu pažnju i zainteresovanost. Predavanju su prisustvovali i popovi, žandarmi i policajci.

„Postoji li bog?“ upitao je profesor, a odmah zatim odgovorio:

„Nema boga!“ U sali je vladala tišina. Uši su bile napregnute. Profesor je dugo, veoma razumljivo i na zanimljiv način govorio o religiji, o životu uopšte, objašnjavajući uz to svrhu i ciljeve socijalističkog pokreta. Popovi su mu upadali u riječ, ali su bili nemoćni da pobiju argumente kojima se služio. Između ostalog profesor je rekao:

„Popovi gnjave narod vjerom, a gospoda paragrafima“, što je izazvalo odobravanje mase. Predavanje je imalo velikog uspjeha. O njemu se još dugo pričalo, a Amalija, koja je na njegovom organizovanju najviše radila, bila je veoma zadovoljna i često je to predavanje spominjala kao krupan događaj.

1916. — 1917. vladala je glad među rudarima Rurske oblasti. U kući Amalije i Andrije Lebeničnik željeli su da se najedu bar krompira. Za koji kilogram trebalo je ići u okolna sela, a vlasti, međutim, nisu dozvoljavale iznošenje bilo kakvih namirnica iz sela. Takvi „izleti“ bili su skopčani sa nizom poteškoća. Imućniji seljaci ne samo da nisu radnicima htjeli ništa prodati, nego su u pse huškali na njih ispred svojih vrata, dok siromašni ni sami nisu imali. Pa ipak, ponekad bi se smilovao čovjek čovjeku.

Vraćajući se noću prugom iz jednog sela sa naprtnjačom krompira na leđima i s djetetom za ruku Amalija je, iako zaobilazeći željezničke stanice, nabasala na žandarme.

„Šta imate?“

„Krompir!“

Samo jedna riječ — krompir — bila je dovoljna da izazove bijes ovih čudovišta. Amalija je bila očajna. Pokušavala je da ih urazumi, da im objasni kako je strašnije gledati djecu da gladuju, a biti nemoćan da im pomogneš, nego sam trpjeti glad. Molila je, plakala, prijetila. Ništa nije pomoglo. Oduzeli su joj sve. Grubo su je gurali, vukli, vičući da će je zatvoriti.

„Onda ćete bar morati da hranite i mene i dijete!“ Žandarmi su bili bijesni.

„Bacićemo te u rijeku!“

„Nema toga ko bi me mogao baciti u rijeku“, okosila se Amalija, a onda, pogledavši tužno u izglednjelog dječčića pokraj sebe, dodala: „Lako je vama sa punim trbušinama, vi ne znate šta je bijeda i glad.“

Uopšte, cijeli njen život sastojao se od patnje i bijede. Neimaština, rad do besvijesti, bol, umor i jad pratili su je ukorak. Prvi put Amalija

je zagrizla kolač kad joj je bilo petnaest godina! Zatim su se redale godine kada njena usta nisu danima okušala ni tvrdu koru hljeba, jer je mužu rudaru i sitnoj dječici trebalo snage za rad i opstanak. A Amalijina ljubav bila je jača od svega.

U toj ženi nalazilo se neiscrpno vrelo snage i ustrajnosti i optimizma. Nikada se nije kolebala, ni u najtežim momentima. Ona je znala i osjećala, a to je uvijek i govorila, da „radnička klasa mora pobijediti. Borba će biti duga i teška i zahtijevaće prekaljene borce, jer pobjedu nije lako postići.“

Poslije sklapanja primirja u Njemačkoj je došlo do dubokih previranja. Mase su bile uznemirene. Rukovodstvo Socijaldemokratske partije vodilo je sporazumašku — izdajničku — politiku. Osjećala se obezglavljenost.

Ulicama rurskih gradova i naselja išle su povorke naoružanih vojnika i mornara koji su se vratili sa fronta. Crveni karanfili i trake, na mornarima crvene mašne. Talas oduševljenja obuhvatao je cijelu oblast.

Povorka vojske i naroda prolazila je kraj stanice u Esenu više od sata. Klicalo se Rozi Luksemburg, Karlu Libknehtu, Lenjinu, revoluciji.

Amalija je i djecu povela u povorku. Njeno lice je sjalo od oduševljenja. Bila je jako uzbuđena. Inače, tih dana se vrlo malo zadržavala u kući.

Kada je došlo do sloma revolucije i kada se saznalo za smrt Roze Luksemburg, Amalija je gorko zaplakala. Čupala je kosu i bila kao van sebe. I djeca su, gledajući u nju, plakala, kao da je umro neko od najmilijih ukučana. Majka im je poslije toga govorila:

„Drugo je bilo u Rusiji. Oni imaju Lenjina i jaku Partiju koji vode narod pravim putem.“

Nastaje period crnog terora, ubijanja, nasilja. Dolazi do oružanih borbi između revolucionara i kontrarevolucionara. Narod pati, gladuje. Amalija ni tada ne gubi glavu. Ona je neprekidno u pokretu. Nikada ne miruje. U svakoj akciji koja se preduzima ona kao da ponovno nalazi sebe.

U 1919. dolazi do velikog pokreta za reformu škole i za odvajanje crkve od države.

„Mi tražimo slobodne škole.“ Pod ovom parolom stoji zahtjev da se vjerska nastava odvoji od školske. Đaci štrajkuju. Održavaju se mitinzi, demonstracije. Protesti su šve snažniji. Jedan od organizatora štrajka je Amalija Lebeničnik. Ona i ovaj put objašnjava svojoj djeci ciljeve ove i ovakve borbe, priprema ih, i onda zajedno s njima učestvuje u akciji. Štrajk je uspio!

Minule su i prve godine poslije završetka prvog svjetskog rata, ali ekonomsko, a time i političko stanje, postaje sve teže, tako da 1922. i 1923. godine život izgleda gotovo nesnosan. Vrijednost novca svakodnevno opada. Životne namirnice dostižu ogromne cijene. Na tržištima se teško može šta dobiti. Novac se rapidno pretvara u gomile bezvrijednog papira. Nezadovoljstvo raste kao plima. Radnici Rura sve glasnije izražavaju svoj dugo ugušivani revolt. U cijeloj Njemačkoj osjeća se unutarnje vrenje.

Sve ovo navodi Andriju Lebeničnik na odluku da se vrati u Jugoslaviju. Možda je negdje duboko u njemu tinjao plamičak nade da će u domovini život biti bolji, ako ništa drugo, onda bar snošljiviji.

I od 1923. počinje seoba po Jugoslaviji.

U jamama Senjskog rudnika radio je Lebeničnik sa dvojicom sinova, ali ne dugo. Uslovi su bili neizdržljivi. Odlaze u Čupriju. U fabrici šećera rade samo šest mjeseci. Ni Leopold, ni Andrija, a pogotovo njihov otac, stari rudarski radnik, nisu mogli tu dugo da ostanu.

Decembra 1924. dolaze u rudnik Kreku.

Mada nikoga nije poznavala, porodica Lebeničnik se vrlo brzo snašla. Sa radničkim pokretom u Tuzli uspostavljeni su prvi kontakti. U Radničkom domu „Sloboda“ počinju aktivno da djeluju braća Andrija, Albin i Maks. Najstarijeg Leopolda poslije događaja u Njemačkoj ne zanima više politika.

Lebeničnikovi učestvuju u svim akcijama i manifestacijama naprednog radničkog pokreta. Saraduju sa istaknutim radničkim vođama: Ivanom Markovićem Ircem, Pašagom Mandžićem, Augustinom Motom i drugim.

U njihovoj kući održavaju se sastanci. Dolazi i poznati komunisti i borac za radnička prava Mitar Trifunović Učo.

U periodu 1929. — 1931, u doba krvave diktature, rad je znatno otežan. Međutim, u kući Amalije Lebeničnik nema zbunjenosti. Iako pred sobom ima zrele, odrasle ljude — tipografa, bravara, rudara, majka svoje sinove uči kako treba živjeti i raditi. Upozorava ih na opreznost. Služi ličnim primjerom. Prenosi pisma, knjige, letke. Stiže svugdje. Bodi. Koristi svaku priliku. Najviše govori o Lenjinu. Njime je bila oduševljena. O oktobarskoj revoluciji pričala je u detalje. Svaku pobjedu je ponovno doživljavala. Rozu Luksemburg i Karla Libknehta spominjala je sa suzama u očima. Osobito je rado tumačila lik majke iz knjige Maksima Gorkog „Mati“. U svome sećanju na ove dane Cvijetin Mijatović-Majo, piše:

„1931. godine stari Andrija, Amalija i njihov sin Andrija živjeli su u Loparama, u kući koja je srušena, a bila je na mjestu gdje je sada kuća pokojnog Dojčina Lukića (Narodnog heroja). Otac i sin Andrija radili su u rudniku „Montanika“ u Majevidici (a sinovi Albin i Tomas živjeli su i radili u Kreki). Preko ferija, kao gimnazijalac, upoznao sam se s njima i od prvog dana zbližio. Odlazio sam skoro svako veče kod njih. Revolucionarni lik naročito, već tada sijede, starice Amalije privlačio me je magičnom snagom. Poredio sam je sa majkom iz romana Gorkoga „Mati“. I davao sam joj prednost. Dok je mati kod Gorkoga politički se uživiljavala pod uticajem sina, ova je majka predvodila, vaspitavala i revolucionisala cijelu porodicu. Ne sjećam se da sam u životu sreo nekoga ko bi imao takvu sugestivnu moć ubjeđivanja. Vrijeme je učinilo svoje pa sam zaboravio mnogo toga što je pričala. Poslije sam često žalio što nisam bilježio. Burni dani u Njemačkoj za vrijeme i poslije I svjetskog rata, likovi i borba i tragična sudbina Karla Libknehta i Roze Luksemburg ostali su mi iz njenog pričanja, u sjećanju svjetlije urezani nego iz svega onoga što sam o tome docnije pročitao. Sjećam se kako je

govorila o svojim besanim noćima u Ruru, u kojima bi spremala kuću i oskudnu hranu za brojnu porodicu da bi sutradan, na čelu cijele porodice mogla ići u štrajkove, demonstracije, zborove.

Ostajao sam kod njih do duboko u noć, a nekad bih se i u zoru vraćao kući. Kad me je otac propitivao kuda toliko lunjam noću, ja sam mu se jednog dana povjerio i pričao o toj porodici. On mi je tada rekao: „Pa ja poznajem Andriju (sina), on radi sa mnom“ (I moj je otac tada radio u „Montaniki“) Pametan čovjek. Rekao je doći kod nas.“ Tako je i Andrija počeo dolaziti kod nas. I meni je, sjećam se, naročito bilo drago, što je i Andrija snažno uticao na mog oca.

Jedanput je naišao kod njih nepoznat čovjek, slabo odjeven i ispijena lica. Po govoru sam vidio da je Slovenac. Amalija mi je rekla da je on komunista, da je bio na robiji da mu treba spremiti nešto odijela i hrane za put. Ja sam otišao kući i zajedno sa ocem nešto spremio i donio. Amalija je bila, vidio sam, jako zadovoljna što sam izvršio zadatak. A i ja, naravno, kad sam vidio njeno zadovoljstvo.

Poslije tog ljeta otišao sam u svijet i Amaliju nisam nikad više vidio. Ali je nisam nikad zaboravio. Ostala mi je kao jedan od prvih i najboljih revolucionarnih učitelja.“

Pa, ipak, majka je, možda, bila najsretnija kada su 1931. godine Albin i Maks primljeni u Komunističku partiju Jugoslavije.

U velikoj provali partijske organizacije u Tuzli 1932. među mnogim komunistima uhapšena su i obadva Amalijina sina i suđeni u Beogradu na tri i četiri godine robije. U zatvoru su svi komunisti strahovito tučeni, ali su se izvanredno hrabro držali ne tereteći i ne odavajući jedan drugoga. I na robiji je bilo isto. Mladim komunistima bila je to velika životna škola čvrstine, izdržljivosti i nepokornosti.

Za Amaliju je njihovo hapšenje bio jedan od niza udaraca, ali ova divna žena i majka ni sada nije pokleknula. Ona je umjela da živi životom revolucionara i da se time ponosi.

Poslije nekoliko godina provedenih u Vinkovcima Andrija Lebeničnik, sada već penzioner, preseljava se sa Amalijom u Slavinoviće. Sinovi su ostali u Vinkovcima, gdje su došli poslije robije i uključili se u rad Ursovih sindikata koristeći sve forme legalnog rada među radnicima ovog željezničkog čvora. Kao komunisti ni ovdje nisu imali mira. Proganjani su i protjerivani, tako da se Albin obreo u Sarajevu, a Maks u Vrbanji, na Majevidi, u Slavinovićima.

Kada se Amalija Lebeničnik vratila u Tuzlu, partijska organizacija se odmah zainteresovala za njen dolazak. Da bi uspostavili sa Amalijom kontakt, njenoj kući je poslata Antonija Henjel. — Ušavši u kuhinju, Antonija zateče ženu šezdesetih godina kako sređuje neke stvari u jednom koferu. Malo zbunjena iznenadnom posjetom nepoznate osobe, Amalija brzo pokri kofer i ispitivački pogleda gosta. Antonija joj reče ko je i zašto dolazi i isporučio joj pozdrav i njihov poziv da siđe u grad na razgovor. Tek onda Amaliji se zakrijesiše oči, ona živnu. Njene brze kretnje, način na koji je vodila razgovor i krepost, kojom je odisala cijela njena ličnost, odavale su spremnost na izvršenje svih zadataka

koje bi joj postavili. U srdačnom razgovoru Amalija pokaza Antoniji čime je bila zabavljena u času njenog dolaska. Koferče je bilo puno fotografija iz španskog rata. Amalija je vatreno komentarisala svaku od njih, a onda je izdvojila tri komada i dala ih svom novom prijatelju. Fotosi su prikazivali fratre u mantijama sa velikim krstovima o vratu kako u rukama drže mašinke uperene u žene i djecu.

Osmi mart — Međunarodni praznik žena 1940. godine proslavile su napredne žene Tuzle u jednoj maloj bosanskoj kućici na periferiji grada. U proslavi je učestvovalo 14 žena među kojima i Amalija Lebeničnik. Govorilo se o Klari Cetkin, Rozi Luksemburg i Nadeždi Krupskoj. Recitovana je i pjesma o djevojčici Aniti, žrtvi fašističkog bombardovanja u Španiji.

Amalija, očito uzbuđena, kroz suze je zapjevala Internacionalu. Prisutne su tiho s njom pjevušile. Zatim je ispričala jedan detalj iz svog doživljajima bogatog života.

„Pod uticajem velikog oktobra revolucionarni pokret se prenio i na Evropu, pa je tako zahvatio i Njemačku. Nastali su masovni štrajkovi. U mjestu gdje sam živjela i radila, vlasti su na sve moguće načine pokušavale da uguše revolucionarno raspoloženje njemačkih radnika. Između ostalog, počeli su da iz tih mjesta izvoze hranu, kako bi na taj način prisilili masu na popuštanje. Ja i sama radnica pozvala sam ostale radnice iz fabrike u kojoj sam radila riječima:

„Zar ćemo dozvoliti da naša djeca i stari roditelji umiru od gladi? Pođimo i spriječimo!“

Nekoliko stotina radnica krenulo je prema željezničkoj stanici. Počele smo pregovarati sa šefom stanice. Kad nismo naišle na razumijevanje niti dobile bilo kakvo obećanje, polijegale smo na prugu gdje je bila postavljena kompozicija vagona natovarenih hranom. Vikale smo: „Hranu možete izvesti samo preko naših mrtvih tijela!“

Tom akcijom i solidarnošću žena postignuto je da se hrana za izvjesno vrijeme nije izvozila.

Nije ovo bio posljednji kontakt naprednih žena Tuzle sa starom revolucionarkom. Često su nalazile prilike da je vide, sastanu se s njom, porazgovaraju i posavjetuju. I svaki put ona im je ulijevala ogromnu vjeru u konačnu pobjedu radničke klase.

Kada je započeo drugi svjetski rat, Amalija je govorila da on mora zahvatiti i našu zemlju. Poznavala je neprijatelja, znala je da je jak i nemilosrdan i da će pregaženi narodi Evrope cviljeti pod njegovim ropstvom. Ali je znala i to da se mase moraju suprotstaviti nasilniku i krvlju izvojevati sebi slobodu.

„Ako se radnici i seljaci složno dignu, u ovom ratu može doći do pobjede radničke klase, ali to je gigantski korak koji će radničku klasu koštati mnogo žrtava. Po mom iskustvu iz njemačke revolucije — govorila je Amalija — znam da će biti teške borbe. Treba biti spreman na sve.“

I kada je u munjevitom naletu okupirana i naša zemlja i kada su se pročuili prvi glasovi o nasilju i nedjelima Nijemaca, o raseljavanju naro-

da u Sloveniji, programu germanizacije, hapšenjima, mučenjima i ubijanjima, Amalija je u jednom razgovoru sa Verom Radić⁵, izražavajući svoje užasavanje i odvratnost prema fašizmu, rekla i ovo:

Sada imam više nade. Što oni više narod pritiskuju i ugnjetavaju, on će prije doći do svijesti. I dignuće se taj narod!"

Vijesti o masovnom odzivu naroda na poziv Komunističke partije Jugoslavije na ustanak širile su se munjevitom brzinom. Dani su postajali prekratka mjera za brzi razvoj oslobodilačkog pokreta. Samo u Bosni i Hercegovini ustanici su od 27. jula⁶) pa do konca avgusta oslobodili mnoga veća mjesta i gradove i stvorili čitave komplekse oslobođene teritorije. Veći dio Bosanske Krajine započeo je nov način života u slobodi. Hercegovački ustanički odredi takođe nisu zaostajali. Sjeverna i istočna Bosna isto tako. Partizani sa Majevice, Ozrena, Birča, Trebave i ravne Semberije kontrolisali su gotovo čitavu teritoriju između Zvornika, Bijeljine, Brčkog i Tuzle.

Komunisti su na čelu pokreta. Oko sto četrdeset komunista samo u tuzlanskoj oblasti pokrenulo je hiljade rodoljuba da stupi u oslobodilačku borbu.

Čvrste su spone između partizanskih odreda i ljudi u gradovima i selima. Narod je i ovaj put rekao svoju odlučnu riječ. U njemu borci narodnooslobodilačke vojske nalaze najbolju i najčvršću podršku.

S Majevice svake četvrte ili pete noći silazi u Tuzlu partizanski kurir komunista Branko Radić. Donosi izvještaje i odnosi poruke instruktora Pokrajinskog komiteta Komunističke partije za Bosnu i Hercegovinu Mahmuta Bušatlije. Događaji su sve gušći, borbe se vode na svakom koraku, u gradu vlada strahoviti teror.

Na domaku grada, u Slavinovičkoj kotlini, na osami nalaze se nedaleko jedna od druge dvije kuće. Naizgled ništa neobično. Danju se u njima kao i svim ostalim normalno posluje. Međutim, sa prvim mrakom počinje ovdje novi život. Tu se stječu kuriri iz oba pravca, dočekaju i ispraćaju grupe koje odlaze u odred, tu su skloništa i baze, tu se donosi sanitetski materijal, municija i oružje, održavaju sastanci i stvaraju dogovori. Tu, u tim dvjema usamljenim kućama, žive porodice Goste Lazarevića, Andrije Lebeničnik i Branka Radića.

Oktober, vjetrovit, hladan i kišan. U Gostinoj kući čeka nova grupa za Majevicu. Tu je i Bušatlija. A kurir je netom otišao. Znači, treba čekati, dan, dva i više, a dani čekanja beskrajno su dugi, neizdrživi. Bušatlija je uz to nestrpljiv. On bi da krenu čim prije. Iskusni domaćini Gosto i Amalija opominju ih: bez vodiča u planinu, nevrjeme, put nepoznat, zasjeđ, bezbroj opasnosti vrebaju komuniste na svakom koraku. Pa ipak, grupa odlazi.

⁵) Žena poznatog predratnog komunista i jednog od najsigurnijih kurira — veze između Tuzle i Majevice, Branka Radića. Njihova kuća služila je kao baza za drugove koji su dolazili i materijal koji je donošen iz grada i otpreman Majevičkom odredom. Vera je uhapšena kada i Lebeničnikovi i Lazarevićevi 17. oktobra 1941. Bila je u Tuzlanskom zatvoru tučena, ali nije ni riječi odala. Osuđena je na „prisilan rad" i otpremljena u koncentracioni logor.

⁶) 27. juli narodi Bosne i Hercegovine praznuju kao dan ustanka u svojoj republici.

Mrkla noć, kiša kao iz kabla, studen, a na čelu grupe skojevac koji ni sam najbolje ne poznaje put. Najednom prasak bombe. Bez krika. Bušatlija je u bezizlaznoj situaciji opkoljenih pokušao posljednje, ali uzalud. Ležao je u krvi gotovo raznesen. Ostali su pohvatani i sprovedeni u tuzlanski zatvor.

Tužan je bio taj šesnaesti oktobar.

U vezi s Bušatlijinom grupom pohapšeni su još mnogi komunisti i simpatizeri. Bili su prokazani. Čelije su se punile. Uhapšene su strahovito tukli, rukama, nogama, pendrecima. Svi su ćutali. U trenutku kada je došao svijesti, Bušatlija je prošaptao:

„Da, ja sam Mahmut Bušatlija, komunist. Ali od mene, gadovi, nećete ništa saznati.“

I niko nije progovorio. Niko odao.

U zatvorskoj ikući sa svima ostalima našli su se Lebeničnikovi.

Nastavljaju se danonoćna ispitivanja i traju skoro mjesec dana. Poslije istrage, gotovo svi zatvorenici predati su sudu i prebačeni iz policijskog zatvora u kaznionu. Zahvaljujući slučajnosti i nesmotrenosti tadašnje uprave zatvora, u istim sobama su se našli baš oni koji su potpadali pod iste dijelove optužbe. Otpočela je sudska istraga, ali su dotle optuženi dobili na vremenu i dogovorili se o svojim iskazima pred sudom. Zatvorski komitet imao je pune ruke posla.

Očekuje se suđenje. Međutim, rasprava se odgađa. Grupa kojoj će sediti prijeki sud velika je. Gomila se „dokazni“ materijal, otpužnica povećava.

U sobi je trinaest zatvorenica⁷⁾ — mladih djevojaka, žena srednjeg doba i starica — zatvorenih zato što su isuviše voljele svoju zemlju, svoj narod i slobodu. Među njima sijeda starica šezdeset petih godina dobroćudnog i produhovljenog lica. Zovu je majkom. I onda kada se smiri zatvorski dan šamara i pendreka, s večeri u noć u kutu sobe, gdje ih stražar kroz okno na vratima čelije ne može vidjeti, šapatom započinje priča: o dalekim rudnicima Rura, o teškom životu rudara i njegove porodice, o radničkoj klasi i njenom ugnjetavanju, o borbi proletarijata i slobodi koju po cijenu bilo kojih žrtava treba izvojevati za generacije koje dolaze.

Sve oči uprte su u nju, sve uši napregnute; treba što više čuti, što više naučiti — majka svojim bogatim iskustvom revolucionara, svojim beskompromisnim stavom, svojom nepokolebljivošću ulijeva vjeru i nadu u pobjedu.

⁷⁾ U to vrijeme uhapšeni su u Tuzli mnogi komunisti, pomagači i simpatizeri NOP. Dovođeni su većinom u grupama, tučeni i premlaćivani na razne načine maltretirani, ali neprijatelj nije uspio da od njih napravi izdajnike. Suđeni su, otpremani u logore, ubijani. U zatvoru su se našli Pavica-Seka Popov i njen drug, Ludmila Pandža, Anifa Pekarčić, Rozalija Azapagić, i dr. Poslije njih uhapšene su Darinka Mitrović, Borka Batalo, Marica Ramljak, Kata Kljakić, Nevenka Kljakić, Mira Koljević, Ivka Nešković i Lucija Herljević sa dvoje djece. Ova druga grupa je deportovana u logor (osim J. Nešković i L. Herljević, koje su bile privremeno puštene, pa opet zatvorene). Tu su bili i Zora Holovac, Raif Mujezinović i Ljubo Gušić, komunisti, uhvaćeni sa Bušatlijom. Među uhapšenim nalazili su se i starica Tima Kurević, majka sekretara Mesnog komiteta SKOJ-a. Rahela Albahari, Jože Hajor i mnogi drugi.

I tako dok je ne zamore ili dok se hodnicima ne razlijegne zveket lanaca ili krik žrtava, dok se od užasa ne sledi krv u žilama.

Suđenje je bilo javno i trajalo je četiri dana. Četiri dana i prije i poslije podne prolazi povorka zatvorenika ulicama Tuzle. Kao i u zatvoru kada su je psovali, pljuvali i kundačili, Amalija je i pred Prijekim sudom zadržala svoj prkosni stav. Njeni odgovori bili su prijatnija i samim sudijama da će se uskoro naći pred narodom na optuženičkoj klupi.

Kada je pala osuda, u sali su bili svi zajedno.

Na smrt ih je osuđeno jedanaest, za ostale je predviđen logor.

Niko ne progovori ni riječi. Svi su stajali ćutke, puni dostojanstvenog mira. Među publikom nastaje komešanje. Ljudi su negodovali.

Amalija se okrete sinu i nasloni na njegovo rame, pogleda Veru i reče:

„Samo mi vi, djeco, budite hrabri!“

Od sudske zgrade do zatvora, s obje strane ulice, stajali su građani. Neki su povorku obasipali pogledima punim simpatija i neprikrivenih suza, pojedinci uvredama.

U jednom momentu uzbuđen glas iz mase uzviknu:

„Pogledaj samo ove žene kako su gordo podigle glave i dotjerale kosu kao da nisu osuđene na smrt!“

Građanin, sigurno, nije ni slutio da su se noć uoči suđenja zatvorenice dogovorile da se uredi što ljepše, da se na suđenju drže što dostojanstvenije.

Na energičan zahtjev, zatvorenice su smještene zajedno sa osuđenima na smrt. Prolaze dani. Šta se čeka? Nagađa se i pomilovanje. Ali, i s tim situacija je mučna. Protiču noći bez sna. U grobnoj tišini se tada razliju zvuci Internacionale. Amalija diže pesnicu i pjeva. I kao da se s prvim akordima krade sav tjesnac iz grudi, nestaju boli.

Prkositi neprijatelju!

Protureno pismo iz šume govori: „Ponosimo se s vama!“

Iako svaki čas očekuje izvršenje presude, Amalija hrabri:

„Mene neće biti, a vi, djeco, ostanite čvrste, možda i vas čeka isto.“

Često je govorila da joj nije žao umrijeti, ali da žandarme toliko mrzi, da ih ne može gledati i da joj najteže pada što će je baš oni strijeljati.

Jednog jutra, kada su se očekivali rezultati apela za pomilovanje koji su uložili advokati, Amalija je rekla:

„Znam da me neće pomilovati“, zatim je malo zastala kao da nešto razmišlja, te srdito i ponosno uzviknula:

„I ne treba mi pomilovanje od njih!“

Onda je podigla ruku i ponovo zapjevala Internacionalu. Tih dana pjevala ju je često i to većinom na njemačkom jeziku.

Trinaest dana je prošlo. Sedmorice je smrtna kazna zamijenjena prisilnim radom u Jasenovcu.

Amalija i Andrija Lebeničnik, Gosto Lazarević i Džemal Mandžić biće strijeljani!

Posljednjih noći Amaliji su dozvolili da bude sa Andrijom.

„Sine, kada te povedu, stegni vilice, bol ne traje dugo. Sekund i — gotovo! Sjeti se šta sam ti pričala o velikim revolucionarima. Sjeti se kako su oni junački umirali! Drugovi će se i nas uvijek sjećati po hrabrosti i čistoj savjesti! Nemoj majku da osramotiš kad podignu puške...!”

Dan prije pogubljenja Amaliji su ponudili da se ispovijedi pred popom. Ona pogledom upita drugarice.

„Majko, radi kako misliš da je najbolje.”

Amalija se osmjehnu i reče:

„Vi znate da ja u to ne vjerujem, ali otići ću da vi zbog mene ne biste imali nepravilika.”

Iz ćelije, gdje su je ostavili s popom, stražar i Vera, koja ju je pridržavala dok je išla, čuli su njen uzbuđen i revoltiran glas.

„Hoćete da mi podijelite zadnju pričest, da me bog oslobodi grijeha? Ne! Ja nisam grešna. Zar ja uopšte mogu biti grešna? Čitav svoj život sam patila!” ...

„Zar će vaša država opstati ako ubije mene, ženu od šezdeset i toliko godina?”

Na to će pop:

„Ja sam došao po dužnosti, ako želite, možete...”

„Ne, meni ne treba pričest! Nego sam htjela da vam kažem da ubijate nevine ljude.”

I onda je uzbuđeno nastavila da govori o patnjama i nepravdama. Pop je nijemo gledao. Na kraju pružio je Amaliji ruku.

Kad se vratila, legla je i više nije htjela jesti. Samo je govorila:

„Pa ko da me ubije? Žandarmi! Najgora ološ! Crni su mi pred očima.”

Smrtna presuda Amaliji Lebeničnik bila je potvrđena. Ćelija je to znala. Ćelija je ćutala.

Mukom i tjeskobom proticala je posljednja noć.

Ponoć se bližila. Umor je savladavao uzbuđenja. Sa stropa svjetlo se kroz spuštene vjeđe nemilosrdno, zatvorski, zabadalo u zjene i peklo, žarilo. Pa ipak, zatvorenice je ophrvao nemirni san.

Gotovo nečujan šum prenu Veru iz bunila. Pogled proluta preko zidova. Učini joj se da sa prozora poviše Amalijinog ležaja visi neka traka. Ona pridiže glavu i ugleda Amaliju kako čuči na nekoj stoličici pod prozorom. Nešto je uvijala i plela. Da probudi ostale? Namjera je bila očita.

„Majko, zašto ne spavaš?”

Amalija se okosi na Veru:

„Spavaj ti tamo.”

Vera odgovori da ne može da spava i ustade.

Ona se ponovno obrecnu.

Vera, međutim, sjede pokraj nje. I spazi na kraju pertle u Amalijinim rukama omču.

„Vera, da znaš, mene će strijeljati zajedno sa sinom. To je strašno! Oni hoće da ja svojim očima gledam njegovu smrt. I to ko? Žandarmi! Žandarmi! Oni žele da se naslađuju mojim mukama. Ali, neće. Ne!“

Ispod uzglavlja izvadi komad debelog stakla od ogedala koji je, ko zna kako, uspjela da sakrije.

Na smežuranim staračkim rukama vidjeli su se rezovi. Staklo je bilo debelo i tupo, a ruke samo izgrebene, više lijeva, ali je pokušavala na objema.

„Ne, ne može, Vera. Nikako nisam uspjela da hi presiječem, potvrda mi je koža. Inače žandarmima ne bih priuštila to zadovoljstvo da me oni strijeljaju. Ovako...“

Šapat je probudio i ostale zatvorenice. Više niko nije spavao.

Ujutro oko devet sati došao je stražar.

„Hajde, stara ustaj. Ideš na strijeljanje.“

Amalija polako ustade. Stražar je držao bijelu maramu da joj prije strijeljanja veže oči. Ona se ljutnu, odbaci maramu i podiže stisnutu pesnicu. Osvrnu se i zapita:

„Gdje mi je sin?!“

Andriju su već bili izveli.

„Čeka te, da ti pravi društvo“ — cereći se odgovori ustaša.

Starica ga prezrivo odmjeri pa priđe drugaricama da se pozdravi. One suzama izmiješaše poljupce oproštaja na izbornom staričinom licu. I zaparaše noževi bola ljudska srca, nemoćan bijes obuze tijela.

Posljednji stisci ruke, posljednji zagrljaji.

Na pragu Amalija zastade, okrenu se i reče:

„Djeco, budite hrabre. Čvrsto se držite. Svi mi ginemo za slobodu!“

Stražar je grubo izgura. Amalija je teturala. Od udaraca i ležanja na tvrdom podobro je nahramljivala. Kroz dvorište prođe oslanjajući se na sinovljevo rame.

„Sine, digni glavu, i ako možeš, pjevaj!“

Drhtavi starački glas razlio se zatvorskom tišinom. Internacionala!

Zbunjen, stražar je išao za njima. Nesigurno je koračao okrećući glavu kao da nekoga hoće da upita šta da učini u ovoj neobičnoj situaciji.

Izveli su i Džemu Mandžića. Majka mu je u zatvor poslala novo odijelo da ga obuče kad pođe na strijeljanje. Neka njen sin izgleda svečano i gordo kao pravi komunista! I neka se drži ponosno i hrabro!

Džemo je vratio odijelo s porukom da će i bez njega znati dostojanstveno da umre.

U ćeliji zamrlo. Ni dah se ne čuje. Sve pleglo po podu. Samo je smrt lebdjela.

U dvorištu užurbanost.

Što prije vidjeti komuniste mrtve!

Najprije strijeljaše Džemu, pa Gostu. Privedoše Andriju. Za to vrijeme Amalija je stajala nekoliko koraka dalje vezanih modrih ruku. Andrija se leđima nasloni na daske iza kojih je bila nabijena zemlja. Pogled mu potraži majku. Starica s mukom zadržava navrele suze. Kroz stisnute zube protisnu:

„Sine, sjeti se šta ti je majka govorila! Digni glavu...!“

Pucanj!

Andrija pade.

„Hajde stara. Dosta je komunističkih parola!“

Amalija sakupi snagu pa oštro, kao da je baš ništa ne boli, koraknu. Pride daskama, okrenu se, zabaci sijedu glavu i viknu:

„Pucajte, izrodi, pucaće i drugovi u vas! Živjela revolucija!“

Puččani prasak i dim... Amalija se trznu i stropošta. Ničice...

Dok je februarska studen sterala kosti i ledila rumen prolivene krvi, s okolnih bregova, resko cvileći, vjetar je donosio snijeg. Kroz gvozdene rešetke zatvora probijao se stravični krik.

AMALIJA LEBENIČNIK*

Amalija Lebeničnik a, sans aucun doute, par sa vie exemplaire, montrée à toutes les générations comment un homme devait vivre et se battre.

Au début de février 1942 à Tuzla, la cour martiale condamna à mort un groupe de patriotes, parmi lesquels Amalija Lebeničnik — femme qui laissait derrière elle des dizaines d'années d'une vie d'ouvrière faite de souffrances — femme qui avait consacré à la Révolution tout ce qu'elle possédait, — sa famille — elle-même.

Le 16 Février 1942, entre les murs de la "Štoka" sinistre prison de Tuzla résonnait l'écho tragique de salves mortelles. Un... deux... trois... Džemal Mandžić¹, Gosto Lazarević² et Andrija Lebeničnik³ sont morts.

*) Écrites d'après les documents existants et d'après les souvenirs de Max Lebeničnik, Vera — Radić — Perić, Ludmila Pandža, Antonija Hanjel et autres.

¹) Suivant les directives du Comité Provincial du Parti communiste de Yougoslavie, s'engage au sein des "domobranis" avec quelques uns de ses camarades communistes au cours de la seconde moitié de 1941. Ils s'arrangent pour pénétrer dans la dépôt militaire et font parvenir une grande quantité d'armes et de munitions aux insurgés de Majeвица. Arrêté à Tuzla, en tant que "faux domobran". Condamné à mort et fusillé.

²) La maison des Lazarević se trouvait dans un lieu isolé, non loin de Slavinović. Tout près, habitaient encore deux familles communistes qui aidaient le Mouvement de libération, Les Lebeničnik et les Radić. Leurs maisons servaient de relais aux courriers, de base sûre pour les communistes qui arrivaient de la ville pour rejoindre les détachements de partisans, et pour les camarades des détachements qui y venaient pour des réunions, pour chercher des armes, du matériel, ect.....

Un groupe de communistes, avec Mahmud Bušatlija, partit de la maison des Lazarević sans avoir voulu attendre le courrier.

Un traître ayant espionné ces jours-là les allées et venues dans la maison Lazarević en donna tous les détails au camp des oustachis à Tuzla, où régnait justement une grande terreur et où on faisait la chasse aux communistes.

Dénoncé, le groupe, après avoir erré par une nuit pluvieuse, glaciale et venteuse, fut arrêté et emmené à Tuzla. Bušatlija ayant lancé une grenade, se blessa à mort mais réussit auparavant à détruire les documents qu'il transportait.

Comme suite à la prise de ce groupe, de nombreuses arrestations eurent lieu, parmi lesquelles celles des familles Lazarević, Lebeničnik et de la femme de Branko Radić, Vera Radić.

³) Deux des fils Lebeničnik, communistes d'avant-guerre, faisaient déjà partie du mouvement de libération. Mais il se trouva qu'au cours de ce mois d'Octobre 1941 le fils

"Fils, souviens toi des paroles de ta mère! Portes la tête haute et, si tu peux, chantes!"

Et une voix essouffée, rauque et chevrotante entonne l'Internationale!

Amalija a été fusillée la dernière. Il a fallu qu'elle assiste à la mort de ses camarades — à la mort de son fils. Ce fut la dernière et la plus atroce vengeance de l'ennemi envers cette femme intrépide, dont le courage et la suprême dignité aurait étonné le plus simple d'esprit.

La vieille femme aux cheveux argentés alla à la mort la tête haute. Le vent soulevait les blancheurs neigeuses tandis que le froid mordant de février léchait le sang encore chaud des fusillés.

"Tirez, renégats, les camarades tireront un jour sur vous!

Vive la Révolution!"

Détonations... fumée... Et des cris d'horreur derrière les grilles de la prison.

La vie d'Amalija Lebeničnik fut longue et pénible. Commencée quelque part au sein de Slovénie, elle poursuivit sa voie à travers Judenburg, Dortmund, Hamburg, Essenborbek, Botrop, puis Senja, Čuprija, Kreka, Loper et Slavinovic jusqu'à Tuzla où elle se termine de façon si tragique. Vie pleine de souffrance et de misère, fait de la vie de prolétaire, mais aussi pleine de la fierté remplissant le participant ou l'organisateur de grèves, démonstrations, réunions et meetings.

Ils disent: C'était une grande femme, robuste et bien faite, au teint foncé. Assurée, énergique et toujours de bonne humeur. Elle n'était jamais affectée — elle était très réfléchie et à tout moment son visage exprimait l'assurance. Elle était douce et compréhensive envers les gens. Elle avait une influence étonnante sur son entourage. Sa tenacité était des plus discrète, et ses éventuels échecs ne l'ont jamais démoralisée. Au contraire, il semblait qu'elle y puisait de nouvelles forces pour de nouveaux efforts.

Les gens l'estimaient — qui plus est — les gens l'aimaient.

Les jeunes gens, par amour, la surnommaient "mère".

Amalija est-elle née à Škofja Loka en 1875, ou avant, ou après, l'on ne possède pas de données exactes. Une chose est certaine: elle commença à travailler alors qu'elle était encore très jeune, de famille pauvre, et elle adhéra de bonne heure au mouvement socialiste. Déjà à ce moment-là, elle entre en conflit avec le clergé, ce qui lui vaut des ennuis, et courageusement rompt avec la religion.

Andrija était à la maison. Il partit lui aussi rejoindre Majeвица, mais tomba entre les mains des gendarmes, par suite de la trahison d'un paysan et un peu en raison de sa propre imprudence.

A l'occasion des arrestations et perquisitions, on trouva dans la cave des Lebeničnik une grande quantité de munitions, ce qui ne fut pas pour améliorer leur situation. Condamné à mort en même temps que sa mère, Andrija fut fusillé le 16 Février 1942.

Jeune, intelligente et combattive, Amalija adopte résolument les idées progressistes du mouvement ouvrier, se présente devant les ouvriers, parle, explique, agit. Elle est chère à tous. En tant que femme de mineur, elle revit toutes les adversités incombant à une classe exploitée. Amer est le pain du mineur à Trbovlje mais il le sera bien plus encore dans les lieux lointains où ils devront aller le gagner.

L'année 1900 les trouve en Allemagne. C'est à Judenburg qu'Amalija devient mère. Elle met au monde son premier enfant — Léopold. A partir de ce moment-là la famille Lebeničnik ne fera qu'augmenter. En même temps, augmente le nombre de bouches affamées qu'il faut nourrir. Comme poursuivis par le fouet, Amalija et Andrija vont de lieu en lieu. Dans plus de vingt mines, pour la plupart dans la région de la Ruhr, le mineur de Sloveenie extrait pierre après pierre. Il échangeait ses forces contre un gage misérable, souvent à peine suffisant pour maintenir sa famille en vie.

Ces jeunes travailleurs, en raison de leur libéralisme et de leur foi en une vie meilleure, étrangers par dessus le marché, entraient très souvent en conflit avec leurs employeurs. Renvois, déménagements, mépris et haine d'une part, de l'autre sympathie évidente de pauvres gens aux maux identiques.

Le mécontentement se retrouve à chaque pas. Des démonstrations, des grèves ont lieu. Amalija est partout. Elle est mêlée aux rangs serrés d'ouvriers, dans les rues d'Osterfeld en 1922. chargés par des cavaliers aux épées dégainées, et derrière sa mère trotte une petite fille âgée de 10 à 11 ans.

Amalija apprend à ses enfants à lutter sans compromis. Et elle en eut sept!

Un garçonnet mourut, qui avait à peine appris à marcher sur cette terre, au sein de laquelle son père devait chaque jour passer dix pénibles heures avec pour récompense l'infime salaire dû au mineur.

Franciska devenait une jeune fille lorsqu'à la veille de la Première Guerre Mondiale, elle mourut de méningite. Elle ressemblait beaucoup à sa mère, dont elle subissait l'influence d'une façon évidente. Franciska discutait souvent librement avec ses parents des dures conditions de vie des ouvriers, des injustices journalières qui leur étaient infligée, et de la nécessité de la lutte de la classe ouvrière.

En ce temps-là, il était obligatoire de se rendre à l'église avant les classes. Franciska, comme Amalija, n'aimait pas du tout cela. Elle dit une fois à sa mère:

"Le curé nous dit que nous devons jeûner tous les mardis et vendredis. Mais moi j'ai remarqué que le boucher lui apporte de la viande tous les jours. Les mineurs sont bien obligés de jeûner tous les jours — ils n'ont pas de quoi manger. Mon père a un travail pénible à la mine et tout ce qu'il en rapporte est du pain sec, quelquefois même seulement un navet! N'est-ce pas une honte?"

La jeune Franciska était comme sa mère, très sensible, désintéressée et bonne.

Ils habitaient à ce moment-là non loin d'Essen, à Essenborbek. La jeune fille tenait la maison et s'occupait des enfants de sa tante, qui tra-

vaillait comme cuisinière au camp de prisonniers russes. Le coeur de Franciska se serrait, lorsqu'elle voyait jour après jour, les prisonniers rentrer au camp après avoir fourni le dur travail du mineur, tombant de faim et de fatigue. Et elle trouvait le moyen de prendre sur la portion minime dont disposait ses parents quelques bouchées pour ces pauvres malheureux et les leur distribuait avec un chaud sourire d'amitié. Lorsqu'elle mourut, le convoi funèbre passa le long du camp. Derrière les barbelés, les prisonniers semblaient changés en pierre. Tout en pleurs, ils rendaient du regard un dernier hommage à leur chère petite amie.

Souvent la mère allait pleurer sur la tombe de sa fille. Un jour, la femme du boucher l'y trouva et lui dit :

"Pourquoi pleurez-vous tant? Vous avez surement d'autres enfants à la maison!"

Les pleurs d'Amalija redoublèrent. Elle savait ses enfants affamés et n'avait pas de quoi les nourrir.

La femme la plaint et lui proposa sa carte de pain. La mère en pleurs tressailla mais trouva la force de refuser. La pitié? Jamais! Car Amalija a toujours été très fière!

Une autre fois son plus jeune fils lui demanda;

"Mamie, est-ce qu'il t'arrive de manger du pain?"

Pendant des jours Amalija n'en mangea pas, afin de pouvoir offrir un petit morceau de plus aux petits ventres affamés.

Mais elle ne voulait pas que ses enfants le sachent. Pour eux elle supportait le pire avec facilité. Elle leur apprenait à n'être jamais égoïstes. Elle leur inculquait la foi et l'amour envers l'espèce humaine. Elle les encourageait et toute belle attitude de leur part était récompensée par son merveilleux amour de mère.

Un beau jour de 1913, un prêtre entra dans la maison de la famille Lebeničnik. Ce fut une vraie surprise, car Amalija et Andrija⁴ avaient la réputation de ne jamais aller à l'église.

Il salua de la porte:

"Jésus Soit Loué!"

"Bonjour", lui répond Amalija.

Ce fut le début d'une conversation conventionnelle sur la santé, la famille, la vie en général. Finalement le prêtre aborde le sujet qui l'a amené.

"Madame, dit-il, votre maison est propre et bien tenue. Vos enfants sont bien élevés et sont de bons élèves. Tout cela est très bien, mais, excusez-moi, j'aimerais savoir pourquoi ni vous ni votre mari n'allez jamais à l'église?"

4) Vieux mineur qui ne connut toute sa vie que travail et misère. Il ne s'occupa jamais de politique active, mais était solidaire de tout ce que faisait Amalija et approuvait son activité, comme plus tard celle de ses fils. Retraité depuis déjà avant la guerre, c'était un bon petit vieux qui fumait tranquillement sa pipe. Ayant été également arrêté en Octobre 1941, il fut relâché au bout de quelques jours faute de preuves. Sa femme Amalija et son fils Andrija furent condamnés à mort et fusillés le 16 Février 1942.

Amalija murmure quelque chose comme — elle a beaucoup d'enfants, peu de temps. Cela n'est pas très convaincant. Le prêtre la regarde et demande:

"Est-ce bien là la raison?"

"Et bien, voilà" dit Amalija en haussant les épaules.

"Madame, promettez que votre mari et vous-même viendrez désormais à l'église, et nous vous équiperons de pied en cap. Jusqu'au parapluie et à la canne. Nous vous donnerons tout ce qu'il vous faut, pour vous et pour vos enfants. Je désire seulement une promesse."

Amalija sourit avec dédain.

"Excusez-moi, mais ma conviction est trop profonde pour pouvoir être achetée."

"Malheureusement, on ne peut arriver à rien avec vous."

"C'est ainsi!" répondit résolument Amalija, coupant court à toute autre tentative de persuasion.

Il est difficile de trouver un moment quand Amalija, de tout son être et avec tout son enthousiasme, n'usait de son influence pour propager la pensée progressiste. A la maison, dans la rue, au travail. Elle désirait ardemment sortir la femme de son abattement et la rendre consciente de la place lui revenant dans la famille et dans la société. La lutte pour l'égalité de l'homme et de la femme, pour la liberté de la classe ouvrière, pour l'égalité — devint l'obsession de sa vie.

Elle était très populaire parmi les femmes ouvrières. Elle en était estimée et aimée. Et si parfois elle se heurtait à des difficultés et à l'incompréhension, elle faisait preuve d'une grande patience et ne se fâchait jamais.

En 1913, à Botrop, un professeur — un socialiste, devait donner une conférence ayant pour titre: "Dieu existe-t-il?" Amalija fit tout en son pouvoir pour y amener le plus d'ouvrières et d'ouvriers possible et susciter parmi eux un intérêt tout spécial. Des curés, des gendarmes et des policiers assistaient à cette conférence.

"Dieu existe-t-il?" demanda le professeur, et il répondit tout de suite:

"Il n'y a pas de Dieu!". Le silence régnait dans la salle. Toutes les oreilles étaient tendues. Le professeur parla longuement, d'une façon réellement intéressante et compréhensive, sur la religion, la vie, définissant en plus les desseins et les buts du mouvement socialiste. Les curés l'interrompaient souvent, mais n'étaient pas capables de répondre à ses arguments.

Entre autres, le professeur déclara:

"Les prêtres ennuient le peuple avec leur foi, et les lois du Seigneur!", ce qui lui valut l'approbation de la masse. La conférence eut un grand succès. On en parla longtemps, et Amalija qui avait été la plus active à son organisation en fut vraiment heureuse: elle rappelait souvent cette conférence comme un événement marquant.

En 1916, 1917, la faim régnait parmi les mineurs de la région de la Ruhr. Dans la maison d'Amalija et Andrija Lebeničnik, on aurait bien

aimé manger au moins quelques pommes de terre. Mais pour un ou deux kilogrammes il fallait aller jusqu'à quelque village voisin et le gouvernement interdisait l'apport de toute nourriture des villages. De telles "excursions" étaient pleines de risques. Non seulement les paysans, plus aisés, ne voulaient rien vendre aux ouvriers, mais ils lâchaient leur chien sur eux! Malgré tout, il arrivait parfois que l'homme prenne son prochain en pitié!

Rentrant ainsi de nuit d'un village avec un chargement de pommes de terre sur le dos et un enfant à la main, Amalija, bien qu'ayant tourné la gare, tomba sur des gendarmes:

"Qu'avez-vous là?"

"Des pommes de terre".

Ce seul mot — pommes de terre — suffisait à attirer sur soi les foudres de ces monstres. Amalija était désespérée. Elle tâcha de les convaincre, tâcha de leur expliquer comme il était affreux de voir ses enfants affamés et de ne pouvoir les aider, de supporter la faim soi-même. Elle pria, pleura, implora. Rien n'aida. Ils lui confisquèrent tout. Ils la traitèrent rudement, la rudoyant et la menaçant de prison.

"Dans ce cas vous seriez bien obligés de me nourrir, moi et mes enfants!"

Les gendarmes étaient furieux.

"Nous te jetterons à la rivière!"

"Celui qui pourrait m'y jeter n'existe pas!" rétorqua Amalija, puis regardant tristement l'enfant affamé à ses côtés, elle ajouta:

"Vous, avec vos ventres pleins, vous ne savez pas ce que c'est que la misère et la faim!"

Sa vie entière fut une suite de misères et de souffrances. La pauvreté, le travail jusqu'à épuisement, la douleur, la fatigue et les chagrins l'accompagnaient pas à pas. Amalija avait quinze ans lorsqu'elle goûta son premier gâteau! Puis vinrent une série d'années durant lesquelles Amalija restait des jours sans manger la moindre croûte de pain rassis, car il fallait des forces à son mari pour travailler, à ses enfants pour grandir. Et l'amour d'Amalija était plus fort que tout!

Il y avait en cette femme des sources intarissables de force et d'endurance. Et d'optimisme. Elle ne se laissait jamais aller. Même aux moments les plus durs. Elle savait et elle sentait, elle le répétait toujours, "la classe ouvrière finira par triompher. La lutte sera longue et demandera des combattants à toute épreuve, car la victoire ne s'obtient pas facilement."

Après la conclusion de l'armistice, l'Allemagne connut des troubles profonds. Les masses étaient agitées. Les dirigeants du parti social-démocrate menaient une politique de compromis, une politique de trahison. L'absence de chef se faisait ressentir.

Le long des rues des villes et villages miniers, les soldats et marins, armés, défilaient, de retour du front. Oeilllets et rubans rouges. Marins aux cravates rouges. Une vague d'enthousiasme gagna toute la région.

Le cortège de soldats et de gens du peuple défila à Essen, près de la gare durant plus d'une heure. On acclamait Rose Luxembourg, Karl Liebknecht, Lénine et la Révolution.

Amalija emmena ses enfants voir le défilé. Son visage rayonnait de joie. Elle était extrêmement émue. Durant toutes ces journées, elle n'était pas souvent chez elle.

Lorsque la Révolution fut brisée et que l'on apprit la mort de Rose Luxembourg, Amalija pleura amèrement. Elle s'arrachait les cheveux et semblait hors d'elle. Et ses enfants, la voyant ainsi, pleuraient comme si un des leurs était mort. Plus tard, leur mère leur dit:

"C'était différent en Russie. Là-bas ils ont Lénine et un Parti bien organisé qui mène le peuple sur la bonne voie."

Suit une période de terreur noire. Assassinats, violences. On en vient à une lutte armée entre les révolutionnaires et les contre-révolutionnaires. Le peuple souffre, le peuple a faim. Amalija garde toute sa tête. Elle est continuellement en mouvement. Ne s'arrête jamais. Il semble qu'en chaque nouvelle action, elle se retrouve elle-même.

1919 — un grand mouvement se forme luttant pour la réforme scolaire et la séparation de l'église et de l'état.

"Nous voulons une école libre!". Par ce slogan on demande que les classes religieuses soient séparées de l'école. Les élèves font grève. Des meetings, des démonstrations ont lieu. Les protestations se font de plus en plus fortes. L'un des organisateurs de la grève est Amalija Lebeničnik. Cette-fois-ci encore, elle explique à ses enfants les buts de telles luttes, elle les prépare et entre avec eux en action. La grève a réussi!

Quelques années se sont écoulées depuis la fin de la Première Guerre Mondiale, mais l'état de chose va empirant, du point de vue économique, puis politique, si bien qu'en 1922 et 1923 la vie paraît impossible. La valeur de l'argent tombe chaque jour. La nourriture atteint des prix fantastiques. Il est difficile d'obtenir quoique ce soit sur le marché. L'argent se change rapidement en un tas de papier sans valeur. Le mécontentement monte comme une marée. Les ouvriers de la Ruhr expriment de plus en plus fort leur révolte si longtemps étouffée! Dans toute l'Allemagne on ressent une grande agitation interne.

Tout cela décide Andrija Lebeničnik a rentrer en Yougoslavie. Peut-être que tout au fond de lui sommeille l'espoir que dans sa patrie la vie serait meilleure, ou en tout cas plus supportable.

Et en 1923 commencent les déménagements à travers la Yougoslavie. Lebeničnik, avec deux de ses fils travaille au puits de mine de Senjska, mais pas pour longtemps. Les conditions sont insupportables. Ils se rendent à Čuprija. Pendant six mois, ils travaillent à la fabrique de sucre. Mais ni Leopold, ni Andrija, ni surtout leur père, vieux travailleur des mines, ne peuvent en supporter davantage.

Décembre 1924 les trouve à la mine de Kreka.